

УДК 351.746.1

І. П. БІДЗЮРА

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА КРАЇНИ І НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЇ

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 2(33), с. 5–9

“Ідентифікаційна криза” є симптомом, притаманним транзитологічній хворобі пострадянських суспільств. Національна ідентичність трансформується через легітимацію інститутів цивілізованого вибору і відповідної йому безпекової політики, в тому числі і визнаної світовим співтовариством, у системі балансу інтересів. Досліджено та ідентифіковано загрози національній безпеці України і Російської Федерації, виокремлено роль штучних міфів як додаткових небезпек нормального функціонування безпековості зазначених країн.

Світ невинно глобалізується і взаємопов’язується. За цих умов основні суб’єкти світового політичного порядку — країни, народи і держави — дедалі рельєфніше відчувають вплив дисфункції: одночасно зростає і їхня взаємозалежність (особливо у регіональному вимірі), і міра небезпечності штучно ізольованого суверенного розвитку. Патріарх соціології Е. Гідденс так визначає загальні контури сучасного розуміння безпеки: “Сьогодні державі загрожують ризики та небезпеки, а не вороги, що докорінно змінює саму їх природу” [7, 35]. У цій колізії кожна країна, природно, прагне не тільки вижити у безпеці, а й динамічно прогресувати. У подібній ситуації не так давно опинилася й Україна.

За роки Незалежності ця дуалістика для нашої країни зметаморфозувала в одну, вкрай гостру доленосну проблему: як же безболісно та ще й ефективно спромогтися і суверенно

існувати, і безперешкодно рухатись обраним вектором до свого майбутнього? [6]. Як відомо, влітку 2011 р., у контексті з відзначенням 20-ї річниці Незалежності, було констатовано: ключ до нашого прийдешнього щастя “зашифровано” у доктрині специфічної галузі державної політики — у безпековій політиці.

Звідтоді велика відповідальність лягає на голови і плечі тих фахівців-дослідників, які беруться за розробку бодай окремих аспектів, граней та деталей цієї доленосної теоретико-практичної проблеми. Актуальне тло нашого наукового дослідження екстраполюється на високосмислову проблематику дослідження алгоритму пошуку балансу інтересів у формуванні безпекової політики.

В сучасних умовах невинного процесу глобалізації, з одного боку, а також враховуючи багаторічну спільну історію та складні відносини нашої країни з Російською Феде-

рацією, з другого, питання змісту та інструментів безпекової політики постійно перебувають у політичній, ідеологічній, військовій, міжнародній та інших динамічних площинах державних відносин. В умовах невизначеності стратегічних засад розвитку України, питання безпекової політики мають підвищену увагу з боку політиків і науковців, оскільки вони будуються на процесах розуміння зовнішньополітичного курсу країни, її національної ідеї, основ національної ідентичності тощо [8].

Зазвичай, торкаючись цієї проблематики, вузькопрофільні фахівці досліджують окремі її грані, деталі, нюанси. Ми ж спробуємо “замахнутися” на проблему в усій її структурній та контекстній комплексності. Спочатку розглянемо проблему як цілісну систему, далі — докладніше — як її підсистемні компоненти. На нашу думку, досить доречним буде концептуальний розгляд таких компонентів, як цивілізаційний вибір країни, її трансформаційний проект, ідентифікаційний дуалітет “етноісторична нація — політична нація”, оборонна політика, національна ідея, доктрина міжнародної політики, глобалізаційні перспективи тощо. Ці підсистеми розглянемо крізь призму поточних відносин України з Росією.

Логіка конституції авторського підходу полягає у первинності предметного поля духовно-комунікативних, персоналістських та екзистенційних складових “національної ідеї” над власне вторинним, технологічним осмисленням складових, які є невід’ємною частиною “конструктивістської” та проектної моделі інституювання націєтворення у досліджуваних країнах. Такого висновку дійшов М. Розумний: “...при цьому важливо не покладатися на плін течії, не пристосовуватися, а чинити опір, змінювати цю дійсність із середини, починаючи з самого її осердя, яке знаходиться в кожному, — з власного Я. Тільки сполучення такого індивідуального досвіду з масштабними національними завданнями народжує справді плідну духовну комунікацію, здатну бути живильним середовищем для нової української ідеї” [10, 196].

“Духовно-практичний” мотив конструктивізму М. Розумного корелюється підходом

іншого дослідника О. Білого, який характеризується жорстким політичним технологізмом, і саме в ракурсі зазначеної послідовності такий підхід є цікавим. У праці “Планування реалістичного порядку” зазначений автор розглядає проблеми української національної ідентичності не в площині “абстрактно-духовного” виміру, а в контексті геополітичних змагань з Росією, де проблема сучасної та нової української ідентичності — як і її роль в архітектурі національної безпеки України, ставиться в пряму залежність від проекту вибудовування українсько-російських відносин як частини більш глобального геополітичного проекту України. Автор переконливо стверджує, що без урахування жорстких реалій геополітичного реалізму всі розмови про українську національну ідею будуть просякнуті звичайним для української традиції романтизмом, абстрактним пафосом морального обов’язку з відтінком моралізаторства [3].

Виділений нами різнозаряджений потенціал жорсткого “реалізму” спонукає до певної редукції моральних імперативів “національної ідеї”, до її інституційних компонентів у вигляді постійно діючих інституційних практик, які ініціюються та контролюються державою. Різновид конструктивістського підходу наповнюється формулами “політична ідентичність”, “режим ідентичності”, “контроль ідентичності” (з боку державних інституцій), які є його складовими. Для політичної науки цінність підходу О. Білого полягає в тому, що він напряду пов’язує національну ідентичність з національною безпекою. З таким твердженням варто погодитись.

Ілюструючи базові положення “інституційного конструктивізму”, дослідник пише: “Кожна національна держава вважає захист політичної ідентичності умовою забезпечення національної безпеки, а отже, реалізації *raison d’Etat*. Звідси випливає потреба встановити режим ідентичності, його підтримку та контроль. Контроль ідентичності є невідмінною частиною реалістичного позиціонування країн в анархічній системі міжнародних відносин. Тож не дивно, що, скажімо, сучасні кремлівські стратеги відроджують у масовій свідомості комплекс імперської ве-

ликодержавності: в умовах етнокультурного різноманіття Росії (на її території проживає понад 500 народів етносів) він є чи не єдиним способом утвердити режим політичної ідентичності на загальнонаціональному рівні. Водночас вони всіляко сприяють руйнуванню політичної ідентичності на теренах України, поширюють засобами інформаційної війни імперські цінності, чи то стимулюючи ностальгію за радянським минулим, чи то заохочуючи українофобію у східних та південних регіонах України” [5, 3].

Наведена цитата та акцентуація ключових термінів виправдана, по-перше, показовістю і послідовністю авторського підходу, по-друге, тим, що в ній виокремлено формоутворюючі пункти реалізації української національної ідентичності. Сформулюємо їх таким чином:

- 1) інституювання національної ідентичності є першочерговим завданням для формування системи національної безпеки України;
- 2) соціально-природною концепцією передбачено, що українська національна ідентичність неможлива без політичної ідентичності;
- 3) всеукраїнова політична ідентичність українців формується за умови жорсткого і жорстокого ідеологічного протистояння з Росією, яка засобами масової інформації здійснює експорт імперського проекту та засобами пропагандистських кампаній цілеспрямовано заважає формуванню в Україні власного проекту політичної ідентичності.

Отже, особливості концепту “національна безпека” обумовлюють необхідність виявлення (та опису) низки таких його обов’язкових характеристик, як: національні інтереси, національний міф, цивілізаційні виміри України, психологічні чинники та специфіка міждержавних відносин тощо, особливо того, що стосується суто політологічних, історичних, філософських, психологічних та інших аспектів буття феномену “національна безпека” [2].

Пошуки балансу інтересів у безпековій проблематиці вимагають достатньо ґрунтовного аналізу теоретико-праксеологічних підстав, що спричинили в Україні так звану

“кризу національної ідентичності”. Численні “пошуки себе” (Україною) в колишній історії та в нинішньому історичному потоці, та особливо рельєфними є так звані “проекти формування та підтримки етнонаціональної ідентичності”, які виявилися об’єктивним підґрунтям нинішньої так званої “ідентифікаційної кризи”, що спостерігається дедалі яскравіше і часто призводить до різноманітних конфліктів. Така ситуація вже сама по собі є загрозою національній безпеці країни, а в поєднанні з особливим геополітичним становищем України подібний “коктейль” потенційно відкриває можливості порушення безпекового балансу не тільки в східноєвропейському регіоні, а навіть і на континенті.

На нашу думку, теорія політичної нації може виступати саме тим консолідуючим проектом, навколо якого можливе інституювання оптимальної та міцної політичної і громадянської ідентичності на всьому геополітичному терені поліетнічної країни. І хоча проведений нами аналіз і привів до невтішного висновку про активну дискредитацію вже реальних засад “практично існуючої” в країні політичної нації деякими чиновниками, ми, зрештою, відстоюємо залежність реалізації цілісного проекту “всеукраїнова політична нація в прийдешній Україні” від “політичної волі існуючої влади”, від успіху/неуспіху реалізації стратегії інтеграції України в “євроатлантичний проект”, від перспектив реалізації проекту “національної ідентичності”, в основу якого покладено “універсальну компоненту національної ідеї” [1].

Окремої уваги заслуговують наукові пошуки власних підходів до цивілізаційних проблем національної безпеки України. В межах проведеного аналізу ми визначимо й власне розуміння цивілізаційних процесів та дамо їм науково обґрунтовані інтерпретації. При цьому, враховуючи численні цивілізаційні проекти, наукову дискусію навколо них і чимало питань, породжених цивілізаційними підходами, ми з повагою оцінюємо концепції, що мають місце у науковій літературі, вже розроблені іншими дослідниками, та сформулюємо свої більш-менш цілісні концепції.

“Глибинне буріння” безпекової проблеми зобов’язує нас визначити наявні на даному етапі ризику та загрози національній безпеці України крізь призму реального стану речей та прояснених на сьогодні перспектив *і* формування цивілізаційної ідентичності країни, *і* виявлення можливостей та інструментів формування й обґрунтування найбільш оптимальних та ефективних моделей, *і* корекції вже вироблених політичним керівництвом країни стратегій національної безпеки. Уточнимо, продовжуючи Е. Гідденса: “Ризик — це те ж саме, що небезпека або загроза. Поняття ризику пов’язане з активним аналізом безпеки з точки зору майбутніх наслідків. Воно широко використовується у суспільстві, яке орієнтоване на майбутнє, для якого майбутнє — це територія, що підлягає завоюванню та колонізації” [7, 39].

Авторська концепція для зазначених країн є двоплановою та транзитологічною: *від* виявлення реального, симетрично/асиметричного стану відносин України й Росії — *до* “прояснення для себе” модернізаційно-трансформаційних перспектив суто нашої багатостраждальної країни. Як колись співали студенти на Майдані 1990 р.: “Москалі —десь там, а ми — ось тут...”. Основними “працюючими” підсистемами тут є три дуальні концепти: 1) національна безпека України (окремо) і Росії (окремо) — регіональна/континентальна безпека; 2) “збагачена українським етноісторичним елементом” Росія — “всеукраїнська політична нація з російським етноелементом”; 3) Україна — Росія: діалектика співвідношення поточної реформаційної модернізації і гіпотетичних перспектив безпечної трансформації [9].

Проведений аналіз геополітичних підходів у поєднанні з актуалізацією питань національних інтересів України ми вирішили екстраполювати на найбільш складні зовнішні відносини нашої країни з Російською Федерацією. Продовжуючи попередній розгляд (зокрема, особливості “інформаційних, газово-сирних війн” та періодичного, що йде на загострення, міфоідеологічного протистояння двох систем), виокремимо роль певних міфів, міфологем та технологій, що існують

у відносинах двох країн і які час від часу використовуються політиками і політиканами і України, і Росії.

Ці міфічні політологами демонструють яскраву тенденцію до “модернізованого відновлення”, і це доволі часто призводить до ситуації “керованої холодної війни” між Україною та Російською Федерацією, негативно впливаючи на процеси української політичної, національної та громадянської самоідентифікації і створюючи додаткові небезпеки для нормального функціонування всіх елементів політичної і соціальної систем нашої країни.

Проведений порівняльний аналіз модернізаційної та трансформаційної парадигм стратегічного розвитку України підтверджує аргументований вибір на користь останньої. На основі узагальнення наявних проектів розвитку і української, і російської державності та в результаті аналізу виходимо на модель формування та підтримки національної ідентичності та конструктивних міфів як основи національної безпеки обох країн.

Для розуміння сутності і переконливого категоріального забезпечення змісту нашого дослідження варто чітко “зафіксувати” грані між такими суміжними, але все ж різносовими поняттями, як: “країна — держава”, “народ-населення — народ-етнічна спільність”, “етнічна нація — політична нація”, “легітимна влада — політична опозиція” тощо. Особливо діалогії “країна — держава”. Часом, слухаючи наших лідерів першої руки, так і кортить запитати: хто з нас є хто? Де ж ми, пересічні, живемо, — в “країні” чи в “державі”? А може, має рацію А. С. Гриценко, який у своїй передвиборній програмі нещодавно зазначав: “У них, у правлячого політикуму, — своя *держава*, а в мене — наша *країна*”? Хто та чиєю безпекою опікується? Або ж інакше: хто є хто у співвідношеннях “країна — держава”? Достатньо переконливо на це відповів В. М. Литвин: “65 % народонаселення володіє лише 5 % майна країни, а, відповідно, 5 % багатіїв-державців володіє 65 % майна країни. Та ось і “український парадокс”: оці 5 % надбагатіїв — це й є обрана нами ж політико-державна влада, яка урядовує країною”

(“Голос України”. — 2010. — 6 січня). Отож не будемо диференціювати ці кардинально протилежні матерії, оскільки ніколи не зрозуміємо, про чю ж безпеку ми піклуємось? І хто ж то є “ми”? [4].

Література

1. Андрусів С. М. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст. — Т.: Джура, 2000. — 340 с.
2. Андрущенко В. П. Світанок Європи. — К.: Знання України, 2011. — 1100 с.
3. Андреєва О. М. Національна безпека України в контексті національної ідентичності і взаємовідносин з Росією. — К.: Парлам. вид-во, 2009. — 360 с.
4. Аристотель. Політика: Соч. в 4-х т. — М.: Мысль, 1983 — Т. 4 — 551 с.
5. Білий О., Вовк В. Панування реалістичного порядку // Критика. — 2007. — Липень–серпень. — С. 3.
6. Варзар І. М. Із контекстів минулих літ: Вибране в концептуальних і мемуарних вимірах // Держава і народ – етнос у політологічному дискурсі. — К.: ФАДА, ЛТД, 2003. — Кн. 1. — 592 с.
7. Гидденс Э. Ускользающий мир. Как глобализация меняет нашу жизнь. — М., 2004.
8. Гумилев Л. Н. От Руси до России: очерки этнической истории. — М.: Айрис Пресс, 2007. — 318 с.
9. Дзюба І. М. Україна-Росія: протистояння чи діалог культур / І. М. Дзюба, О. А. Кубеліус та ін. // Україна-Росія: концептуальні основи гуманітарних відносин. — К.: Стилос, 2001. — С. 292.
10. Розумний М. Ідея і нація в інформаційну епоху. — Х., 2006. — С. 196.

На основі вивчення концептуальних засад побудови безпекової політики в Україні і РФ доведено необхідність врахування у трансформаційному проекті інституціалізацію засад національної ідентичності транзитуючих країн.

На основе изучения концептуальных основ построения безопасности в Украине и РФ доказана необходимость учета в трансформационном проекте институциализации основ национальной идентичности транзитирующих стран.

On the basis of the conceptual framework vybudovy security policy in Ukraine and Russia taking into account the necessity of transformation projects institutionalization of the principles of national identity tranzytuuyuchyuh countries.

Надійшла 28 березня 2012 р.